

LA CLAVERIA A LA VALÈNCIA TRASTAMARA¹

Francesc Valero Olmos

Introducció: la institució municipal de Claveria a la València trastàmara.

L'estudi històric de les institucions catalanes entre els segles XV i XVII ressaltaria parcial i incomplet si ens limitàssim a l'estricta marc de la Catalunya de l'últim període medieval i de començaments de l'època Moderna. No podem aïllar i deslligar la història de Catalunya de la de les seues "germanes" de la Corona d'Aragó, i particularment de la de València, amb la que comparteix especials vincles de tipus històric, cultural i lingüístics. De fet, l'estudi comparatiu de les institucions comunes o similars al Principat de Catalunya i al Regne de València foral resulta no només enriquidor i necessari, sinó inexcusable per a la correcta comprensió de la seua evolució històrica.

En aquest breu treball pretenem estudiar una de les institucions municipals, la tresoreria o claveria, concretament la Claveria de la Ciutat de València (dividida en tres caixes o comptabilitats) en el període del seu màxim esplendor, eixe daurat segle XV què coincideix, grosso modo, amb el període dels monarques Trastàmara, entre els anys 1412 i 1515.

La institució municipal de Claveria és comú a les "viles" i ciutats de Catalunya i València. Tanmateix, i encara que comparteixen el mateix esquema general de funcionament i organització, també posseeixen les seues característiques pròpies, derivades d'una evolució històrica peculiar de cada territori, tant a nivell polític com social o econòmic. Quin era l'organigrama bàsic d'aquesta institució municipal en un i l'altre àmbit? El seu origen és comú: la institucionalització d'una oficina encarregada de la gestió de les finances urbanes, al front de la qual hi havia un tresorer o clavari². L'etimologia d'aquesta paraula ens remetteix al mot català "clau" i, al mateix temps, al llatí "clavis", la qual cosa ens suggereix com el començament d'aquesta institució va ser molt ximple: una caixa en la què es dipositaven els cabdals públics i un tresorer, clavari o claver encarregat d'administrar les pecúnies i custodiar la clau.³

Un recent *Diccionari d'Història de Catalunya*, editat el 1992, ens ofereix la següent definició de clavari:⁴

1. Aquest treball ha estat possible gràcies a una beca d'investigació de la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana.

2. Es pot veure el molt interessant article de MAX TURULL "Finances i fiscalitat municipal a Catalunya durant la Baixa Edat Mitjana". Revista *L'Avenç* núm. 139 (any 1990), pàgines 60-65.

3. I Henry LAPEYRE també suggereix que aquest potser fou el primer càrrec existent. Es pot veure a la seva obra *La Taula de Cambis (en la vida econòmica de València a mediados del reinado de Felipe II)*. Ed. Del Cenja al Segura, València, 1982.

4. *Diccionari d'Història de Catalunya*. Edicions 62. Barcelona, 1992 Pàgina 254, mot "clavari".

“CLAVARI”: A les viles i ciutats catalanes, aquelles que custodiaven una de les claus de la caixa de ca bals del municipi rebien el nom de clavers. A partir de la segona meitat del segle XIV aquesta tasca va recaure en una sola persona. El clavari era el funcionari municipal responsable de l'administració municipal, l'escollia el Consell cada any i a partir del segle XV, en general, per mitjà dels sistemes insaculatoris. El clavari tenia cura dels ingressos del Consell i efectuava els pagaments, que anaven acom panyats de l'autorització dels magistrats municipals.

En les ciutats més grans, ultra les funcions estrictament administratives també gaudia de certes facultats executives i judicials.

La comptabilitat municipal s'escripturava en els “Llibres de Clavaria”, que contenien l'anotació precisa de les entrades, les sortides i els resums anuals dels comptes.

Aquest esquema organitzatiu de la claveria municipal catalana és, bàsicament, el mateix que trobem a la Ciutat de València. Tanmateix, ací el mot “clavari” designa també a uns altres funcionaris municipals a banda del tesorer, el quals s'encarregaven temporalment d'alguna partida específica de les rendes urbanes. Per això, rebien l'apelatiu de l'assumpte administratiu que els donava origen. Així, per exemple, tenim els tres “clavaris de la guerra” a la dècada de 1430, durant la guerra d'Alfons “el Magnànim” amb Castella; el “clavari del diner imposat en la mercaderia per obrar la Lotja” en la dècada de 1470, el “clavari a pagar lo sou del Crocins” en 1464 o el “clavari e administrador de les peccunies dels acaptes per obs de catius a traure”.

En el període dels Trastàmars, durant tot el segle XV, aquestes claveries de caràcter temporal apareixen amb freqüència a més de les tres grans caixes de la Tresoreria que van funcionar amb caràcter permanent, les dites Clavaria Comuna, Clavaria dels Censals i Clavaria dels Quitaments i Dipòsits de la Cort Civil.

La diferència amb aquelles era el caràcter autònom i provisional de les primeres, ja que donaven compte apart al racional o supervisor i s'extinguien quan l'assumpte que les havia originat es donava per conclòs.

El terme “clavari” també apareix, fora ja de la hisenda municipal, referit a unes altres institucions i administracions pecuniàries del Regne de València en l'època foral, com en el cas dels “clavaris” del oficis gremials i el de la Diputació de la Generalitat. Tots dos, lògicament, tenen assignada la mateixa tasca de “clavers” de les seues respectives caixes. Però tornem-hi ara a la institució municipal, objecte fonamental del nostre treball.

L'organigrama administratiu de la institució de Claveria en la ciutat de València durant el segle XV

La Claveria, o tresoreria municipal, de València no és una creació del segle XV sinó del XIV, perquè va ser en el Tres-cents quan es constituí com a institució. Tanmateix, les reformes administratives introduïdes pel Consell a començament del segle XV en la hisenda municipal van ser tan importants que podem considerar-les com el punt de partida del període foral modern de la institució.

Aquestes reformes van consistir, fonamentalment, en una racionalització del funcionament de la vella Claveria General del segle XIV, amb la creació, a partir d'aquella, de les dues noves claveries o caixes permanents que van funcionar durant els tres segles següents des de principis del segle XV fins al començament del XVIII (el 1707). Totes dues es constitueixen entre els anys 1414 i 1416, sota el regnat de Ferran “el d'Antequera”, primer monarca de la nova dinastia Trastàmara⁵, encara que realment es tractà més d'una separació

5. A la II Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna, que es va celebrar a Moratalla (Múrcia) l'abril de 1992 vam presentar una breu comunicació dedicada a aquesta qüestió, a la reorganització administrativa de la hisenda municipal de València a començaments del període Trastàmara. VALERO OLMOS, E. “Organización de la hacienda municipal de València en el siglo XV”. *Actes de la II Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna*, 1992.

de funcions que d'una creació "ex novo". Si fins al segle XV només un clavari atenia tots els comptes duent diversos llibres per cadascun dels assumptes⁶, a partir d'eixa data funcionen tres caixes amb el seus respectius tresorers encarregats d'assumptes específics: la cancel·lació dels censals de la Ciutat (clavari dels quitaments i dipòsits des del 1414) i el pagament de les pensions dels mateixos censals (clavari dels censals des del 1416); la clavaria comuna, antiga clavaria general, es limitava ara, únicament i exclusiva, als ingressos i despeses corrents del Municipi.

Aquestes clavaries o oficines del tresor públic de la Ciutat de València no funcionaven aïlladament. Formaven part de la molt complexa administració de la hisenda municipal. El quadre I recull, en un petit esquema, el "circuit" de les pecúnies de València des de la seua recaptació, passant per les tresorereries, fins al moment del pagament final i la fiscalització dels comptes. Nombroses instàncies executives, legislatives i judicials intervenien en aquest procés que anem a tractar d'explicitar.

El primer pas seguit pel dinder públic era, paradoxalment, la seua recaptació per arrendataris privats. Aquests, designats com a "clavaris col·lectors i arrendadors dels drets de la Ciutat", s'encarregaven de recollir les rendes produïdes a les taules d'imposicions i entregar-les a cada clavari, segons el repartiment que haguessen estipulat els jurats i el racional. Per a garantir el bon funcionament de la recaptació i distribució dels diners, la Ciutat contava amb un tribunal específic, el dels "administradors i jutges de les imposicions" els quals duïen un llibre anomenat "Liber Actium Iudicialium Curie Administratores".

Mentre funcionà la primera Taula de Cambi⁷, els arrendataris hi dipositaren allò que recaptaven, però aquesta prompte va ser dissolta i els dipòsits hagueren de fer-se en unes altres taules privades a nom de cada clavari, que normalment era un mercader; sembla que aquest va ser el sistema durant la major part del segle XV, ja que la Nova Taula de Canvis va ser constituïda a començaments del segle XVI, un segle després de la fallida de la primera Taula de titularitat pública.

Una vegada els clavaris disposaven de diners líquids, bé fos "en comptants" o efectiu, bé per comptes al seu nom, podien efectuar pagaments, els quals es feien sempre mitjançant "albarans" o ordres de pagament. Aquests albarans eren redactats a la "Scrivania de la Sala" a instància del jurats i el racional⁸, ja que només els albarans restituits pel clavari eren admesos en compte com a justificants de les despeses fetes legalment. Així, almenys en teoria, hom podia controlar l'emissió d'un nombre d'albarans sempre ajustat als recursos de la Ciutat.

Tots els clavaris havien de respondre, a la fi de la seua administració, de la resta o "rocega" resultant de descomptar els albarans emesos de la quantitat d'ingressos assignada. Aquests recursos passaven tot seguit a la Claveria del Quitament i s'utilitzaven per a la reducció del deute públic emès per la Ciutat.

Els censals eren un complement dels ingressos ordinaris derivats de les imposicions urbanes de València, ja que permetien disposar de diners efectius i immediats. Tanmateix, el Consell municipal era conscient que havia de mantenir controlat aquest recurs, i, per això, va establir, també durant el regnat de Ferran I "el d'Antequera", una comissió de "prohoms", un clavari específic i unes ordinacions dites Del Quitament. Tots tres daten

6. Per aquesta raó es conserven a l'Arxiu Municipal de València llibres de la Claveria dels Censals anteriors a 1416, però que no pertanyen a una tresoreria diferent, sinó que es tracta dels llibres de censals de la Claveria General.

7. Es pot veure el llibre, ja clàssic, de CARRERES ZACARES, S. *La Taula de Cambis de València (1408-1719)*, on estudia l'establiment i fallida de la primera Taula de la Ciutat al segle XV.

8. Els albarans estan sempre encapçalats pel mateix formulisme: "De nos los jurats a X (clavari en qüestió). Pagats X (quantitat en lliures, sols i diners) a X (beneficiari) per X (motiu)". Eren els jurats, supervisats pel racional, els qui autoritzaven al "scrivà dels albarans" la redacció de les ordres de pagament.

del 1414, i constitueixen una de les més importants reformes financeres en la institució de claveria.

En el complex aparell burocràtic i administratiu de la hisenda municipal restaven encara dues institucions importants que es relacionaven directament amb les claveries de la Ciutat. Ens referim, per una banda, al síndic, considerat pel foralista Escolano com el "tribunus plebis" valencià⁹, encarregat d'algunes despeses de menut, de la denúncia al racional dels fraus en les finances urbanes i també del carregament dels censals.

Per altra banda, l'arxiu del racional és l'oficina on hom supervisa els comptes municipals, tant les de les tres claveries permanents com les altres. El racional i els seus dos ajudants són els qui s'encarreguen de l'àrdua tasca dita "assumament per planes", és a dir, comprovant full per full dels llibres de comptes si els albarans emesos es corresponen amb les despeses fetes. Tanmateix, la Ciutat a voltes emetia massa albarans i els clavaris, normalment mercaders rics, havien d'assegurar el pagament amb diners de la seua butxaca, fins que, en cloure's el compte la Ciutat li tornava la quantitat anticipada. En aquests comptes es deia que el clavari era "cobrador"; quan hi havia superàvit, era "tornador", és a dir, havia de fer la restitució de la resta de diners no utilitzats. Finalment, l'oficina del racional és també seu d'un tribunal de justícia, la Cort i Audiència del racional, en el qual són jutjats els fraus i corrupteles contra la hisenda municipal.

La procedència social dels clavaris del període trastàmara

En l'estudi de la institució municipal de claveria no es pot oblidar que els administradors d'aquest complex aparell burocràtic i financer era gent, persones, vinculades a una estructura social. Normalment, els historiadors s'han preocupat més per l'anàlisi dels grups oligàrquics relacionats amb els beneficis i rendes generades pel Municipi, especialment les pensions dels censals i l'arrendament dels impostos.

Però, quins van ser els clavaris de la tresoreria de València al període daurat dels Trastàmara? a quina categoria social pertanyien? eren només uns tecnòcrates o tenien grans vinculacions amb les èlits? Tractarem de plantejar algunes idees per tal de conèixer millor aquests funcionaris i la institució en la qual van treballar.

Una de les fonts documentals més importants per a l'estudi social dels clavaris són los Manuals de Consells i Establiments de la Ciutat de València, magnífica serie conservada a l'Arxiu Municipal d'aquesta Ciutat¹⁰. Ací figuren normalment, en el moment de l'elecció i jurament de cada tresorer, la seua categoria sòcio-professional i els "fermances" que garanteixen els diners públics en cas d'insolvència del clavari.

De l'estudi social dels 105 clavaris comuns, 98 dels censals i 48 del quitament (d'aquests, només en tenim la meitat, perquè la seua durada al càrrec era de dos anys), podem traure algunes conclusions d'interès (cf. quadres adjunts):

1) Els jurats elegien normalment als més importants mercaders per al càrrec de clavari o tresorer, en especial en les caixes comuna i dels censals. Resulta lògic que fos així, perquè les companyies formades pels mercaders rics eren les que treballaven amb la Ciutat en els negocis d'abast urbà i arrendament dels impostos municipals. Eren, doncs, "tecnòcrates" experts en els assumptes comptables i en l'administració pecuniària de la Ciutat, el funcionament de la qual coneixien molt bé. I a meitat dels clavaris comuns i dels censals-

9. ESCOLANO, Gaspar. *Década Primera de la Historia de Valencia*, vol. 5, cap. XXV, columna 1076. València, 1610. Hi ha edició facsímil feta pel Departament d'Historia Moderna de la Universitat de València el 1972.

10. D'aquesta esplèndida sèrie de llibres, quasi contínua del segle XIV al XVIII, hem consultat els 31 volums compresos entre els regnats de Ferran "el d'Antequera" i Ferran "el Catòlic", és a dir, entre els anys 1412 i 1516. A. M. V., *Manuals de Consells*, vols. A 25(1412-15) al A 56(1514-16).

pertanyen al aquest grup. De la mateixa forma, podem també considerar com a tecnòcrates els clavaris vinculats a unes altres categories professionals de tipus més o menys mercantil, com ara els canviadors (entre el 2-4%), drapers o comerciants de teixits de llana (4%), botiguers o mercaders al detall (<3%), formenters o mercaders de blat i d'altres. Afegits al grup de mercaders pròpiament dits arriben al 60% aproximadament. En canvi, i com és lògic, els clavaris aliens al món dels negocis són clarament minoritaris: apotecaris (1%), notaris (2%), argenters (3%).

2) Els "ciutadans honrats", rendistes que ja gaudien d'un cert status i consideració social (encara que molt vinculats encara als grups mercantils) formen el segon gran grup de clavaris comuns i dels censals, la quarta part aproximadament (entre el 23 i el 36%), però desplacen clarament el grup de mercaders en l'altra claveria, la del Quitament, on constitueixen el 64% (enfrent al 27% de mercaders). Potser això siga indicatiu que la Claveria del Quitament, cada vegada més important al llarg del Quatre-cents, gaudia de major prestigi social que les altres dues. És curiós que la proporció de ciutadans honrats en aquesta passi del 33% al 94% en la segona meitat del segle XV, mentre que la de mercaders caigui del 50% a no res.

Conclusions

La institució municipal de claveria, encara que apareix tardanerament a les viles i ciutats de Catalunya i València, és un organisme administratiu i econòmic de gran importància. L'oficina del tresor era la peça fonamental del complex aparell de la hisenda urbana, ja que del seu bon funcionament depenia tota la vida municipal, el proveïment, els censals i els serveis públics.

La Ciutat de València, conscient de la importància d'aquesta institució, va organitzar, en el segle XV, una més "moderna" tresoreria, amb una burocràcia tecnocràtica i semi-professional bastant eficaç. És cert que no tot era tan perfecte; la corrupció i les irregularitats comptables no eren infreqüents. Tanmateix, i en favor seu, hem de reconèixer la seua eficàcia, en l'administració dels cabdals públics d'una gran ciutat com era la València del daurat segle XV. A més, no oblidem que aquesta estructura va funcionar quasi invariable durant quasi tres centúries, fins a començaments del segle XVIII.

Quadres

Clavaris comuns

	1412-1450	1451-1516
Mercaders	16	40
Ciutadans	15	5
Canviadors	1	4
Drapers	2	3
Botiguers	2	1
Apotecaris	0	2
Argenters	0	4
Brimaters	0	2
Formenters	0	1
Notaris	0	3
No consta	3	1
TOTAL CASOS	39	66

Clavaris dels censals

	1416-1450	1451-1516
Mercaders	13	45
Ciutadans	15	17
Canviadors	0	3
Drapers	3	0
Apotecaris	0	1
Botiguers	0	1
TOTAL CASOS	31	67

Clavaris del quitament i dipòsits

	1413-1450	1451-1516
Mercaders	5	0
Ciutadans	3	37
Canviadors	0	1
Botiguers	0	1
No consta	1	0
TOTAL CASOS	9	39

Clavaris comuns (%)

CAT. SOCIOPROF.	1412-1450	1451-1516	TOTAL S. XV
Mercaders	41.02	60.60	50.81
Ciutadans	38.46	7.57	23.01
Canviadors	2.56	6.06	4.31
Drapers	5.12	4.54	4.83
Botiguers	5.12	1.51	3.31
Apotecaris	0	3.03	1.51
Argenters	0	6.06	3.03
Brimaters	0	3.03	1.51
Formenters	0	1.51	0.75
Notaris	0	4.54	2.27
NO CONSTEN	7.69	1.51	4.6
TOTAL	100 %	100 %	100 %

Clavaris dels censals (%)

CAT. SOCIOPROF.	1416-1450	1451-1516	TOTAL S.XV
Mercaders	41.93	67.16	54.54
Ciutadans	48.38	25.37	36.87
Canviadors	0	4.47	2.23
Drapers	9.67	0	4.83
Apotecaris	0	1.49	0.74
Botiguers	0	1.49	0.74
TOTAL %	100%	100%	100%

Clavaris dels quitaments i dipòsits de la cort civil (%)

CAT. SOCIOPROF.	1413-1450	1451-1516	TOTAL S.XV
Mercaders	55.55	0	27.77
Ciutadans	33.33	94.87	64.1
Canviadors	0	2.56	1.28
Botiguers	0	2.56	1.28
NO CONSTEN	11.11	0	5.55
TOTAL %	100%	100%	100%